

S T R A I P S N I A I

(Online) ISSN 2424-6034

**VYTAUTO KAVOLIO POLITINĖ PSICHOLOGIJA:
LIBERALIZMAS, PROTAS IR EMOCIJOS***ALVYDAS NOREIKA*

Straipsnyje nagrinėjamas Amerikos lietuvių visuomenės ir mokslo veikėjo Vytauto Kavolio požiūris į liberalizmo ir emocijų santykį. Teigiama, kad, Kavolio įsitikinimu, grynajame liberalizme emocijų reikšmė žmogaus gyvenime yra ignoruojama. Šis emocijų nuvertinimas aiškinamas racionalistine gryojo liberalizmo prigimtimi. Teikiant pirmenybę protui, emocijos jame atmetamos kaip nereikšmingos. Šį ribotumą, pasak Kavolio, grynasis liberalizmas gali įveikti tik pasitelkęs romantinę pasaulėžiūrą, kurioje emocijoms tenka išskirtinė vieta. Būtent romantizmo įtaka mąstytojas aiškina ir per visą liberalizmo istoriją nusidriekusią tradiciją pripažinti emocijų vaidmenį žmogaus gyvenime. Įrodinėjama, kad emocijų reikšmės supratimas Kavoliui kyla ne iš pažinties su pamatiniais romantizmo tekstais, bet ateina iš jo mokslinių tyrimų konteksto – gilinantis į froidizmo ir neofroidizmo atstovų darbus. Teigiama, kad tuose darbuose eksploatuojama sąmonės idėja sudaro Kavoliui sąlygas tvirtinti, kad vis dėlto grynajam liberalizmui nepavyksta visiškai atsiriboti nuo emocijų. Jos esą išlieka ne sąmoningame, bet sąmoniniame jo lygmenyje. Esą grynasis liberalizmas įkūnijęs prieš autoritetus maištaujančios asmenybės tipą. Straipsnyje taip pat analizuojama, kaip savo bendrąjį požiūrį į liberalizmo ir emocijų santykį Kavolis konkretina kurdamas savąjį liberalios pasaulėžiūros versiją – *integralųjį liberalizmą* – ir gilindamasis į jo emocines ištakas.

Alvydas Noreika – Lietuvos kultūros tyrimų instituto Lietuvos filosofijos istorijos skyriaus mokslo darbuotojas (el. paštas: alvydasn@gmail.com).

© Alvydas Noreika, 2017

Straipsnis įteiktas redakcijai 2017 m. rugpjūčio 29 d.

Straipsnis pasirašytas spaudai 2017 m. lapkričio 6 d.

Ivadas

Per daugiau nei dešimtmetį liberalizmas Lietuvos populiariojoje ir akademinėje spaudoje yra sulaukęs kritikos lavinos. Jis buvo ir yra kaltinamas nekritiškumu ir dogmatizmu¹, tironiškumu², kosmopolitinais užmojais sunaikinti tautiškumą ir tautinę valstybę³, perdėtu tolerantiškumu ir ksenofilija⁴, tikrųjų vertybių naikinimu ir bedvasiškumo skleidimu⁵, tarnavimu globalistiniams JAV ir tarptautinių korporacijų interesams, sudarymu sąlygų ekonomiškai išnaudoti plačiuosius visuomenės sluoksnius ir kitais panašiais dalykais.

Kiek pagrįsta ši kritika? Trumpai ir vienareikšmiškai atsakyti į šį klausimą yra sunku. Tam reiktų kiekvieną kaltinimą apsvastyti atskirai. Į tokį visa apimančią tyrimą straipsnyje nepretenduojama. Čia bus apsiribota tik priekaištu, esą liberalizmas nekritiškas savo paties atžvilgiu ir dėl to dogmatiškas.

Kaltinantieji liberalizmą dogmatiškumu neatsižvelgia į tai, kad pačiame liberalizme, kaip ir kiekvienoje išplėtotoje pasaulėžiūroje,

1 Vienas iš aktyviausių liberalizmo kritikų, Alvydas Jokubaitis, teigia: „Klasikiniai filosofai žinojo, kad negali surasti išminties, ir todėl siūlė apsiriboti jos ieškojimu. Liberalūs filosofai mano, kad išmintis yra tapati liberalizmui. Tai dogmatiškas įsitikinimas, filosofiją paverčiantis ideologija“, Jokubaitis A., „Liberalizmo filosofijos paradoksai“, *Problemos* 90, 2016, p. 14–15.

2 Degutis A., „Kaip galima liberalizmo tironija“, *Logos* 64, 2010, p. 51–61.

3 Apžvelgdamas Vytauto Radžvilo pranešimą „Lietuvos jaunimo mankurtinimas: priežastys ir padariniai“, skaitytą konferencijoje „Mokykla be patriotizmo – jaunimas be vertybių – Lietuva be ateities?“, vykusioje 2017 m. gegužės 27 d. Vilniuje, Povilas Šimkavičius rašo: „Pranešėjas [Radžvilas] taip pat paaiškino, kodėl taip vadinamasis radikalus liberalistinis individualizmas neigia tautą. Todėl, kad tautos neigimas yra faktiškai būdas sutraukti žmonių socialinius ryšius ir atomizuoti visuomenę. Ją paversti tik šia diena gyvenančių ir tik savo interesais besirūpinančių individų mechanine sankaupa“, Šimkavičius P., „Vytautas Radžvilas. Tautos neigimu bandoma sunaikinti socialinius ryšius ir atomizuoti visuomenę“, <<http://www.propatria.lt/2017/06/vytautas-radzvilas-tautos-neigimu.html>>, 2017 10 14.

4 Degutis A., „Atskirtis, įtrauktis ir ksenofilijos baigtis“, *Athena: Filosofijos studijos* 1, 2006, p. 132–148; „Liberaliosios pasaulėžiūros aporijos“, *Logos* 57, 2008, p. 58–66; „Liberaliosios pasaulėžiūros aporijos“ [tęsinys], *Logos* 58, 2009, p. 44–53.

5 Degutis A., „Liberalizmas: metafizinės ištakos“, *Logos* 76, 2013, p. 47–59.

egzistuoja savikritikos tradicija. Vienas iš šios tradicijos atstovų yra ir Vytautas Kavolis (1930–1996), Amerikos lietuvių mokslo ir visuomenės veikėjas.

Kavolis, nekvestionuodamas pagrindinių liberalizmo nuostatų, mano, kad vis dėlto jis yra ne be trūkumų. Liberalizmo ydingumas pasireiškia tuo, kad, pasak lietuvių išeivių liberalo, „pati liberalinė kultūra nepakankamai apima žmogaus esmės ir jo santykio su savo aplinka visumą“⁶. Be abejo, nesugebėjimas aprėpti visų žmogui reikšmingų dalykų yra ne tik liberalizmo, bet ir kitų pasaulėžiūrų ypatybė. Kavolis teigia:

Asmenį todėl negali pasisprausiti jokia sistema: filosofinė, etinė, politinė, transcendentinė. Ji tuo nužudytų žmogų, nes šis gyvas tol, kol jis kinta ir nori kisti. Gyvi žmonės nesileidžia spaudžiami į sistemas: randame todėl puikiausių pavyzdžių „dorų“ ir „nedorų“, idealistų ir hedonistų, jausmo ir proto žmonių visur – katalikuose, liberaluose, savy ir kituose. Ir jų pavadinimas katalikais, liberalais ar ir dar prašmatniau tėra etiketavimas, iš esmės naudingas tik žurnalistams lygiai ta pačia prasme, kaip naudingos gimimo datos ir rasinė priklausomybė: jie įgalina užsidirbti duoną, kalbant apie žmogų, tuos, kurie apie žmogų nieko nesupranta ir net negali įsivaizduoti.⁷

Tad savosios liberalizmo teorijos plėtojimas Kavoliui tampa kritine liberalizmo analize, kuria siekiama nustatyti ne tik šios pasaulėžiūros teigiamybes, bet ir neigiamybes ir surasti būdų, kaip pastarąsias būtų galima įveikti.

Straipsnio tikslas – aptarti Kavolio požiūrį į liberalizmo ir emocijų santykį, teorines šio požiūrio ištakas bei jo poveikį autoriaus politinei teorijai ir vykdytiems moksliniams tyrimams.

⁶ Kavolis V., „Moralinės kultūros: žemėlapiai, trajektorijos, įtampos“, Gasiliūnas V. (sud.), *Metmenų laisvieji svarstymai. 1959–1989*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1993a (1979), p. 191.

⁷ Kavolis V., „Nepriklausomųjų kelias“, Aleksandravičius E. ir Dapkutė D. (sud.), Kavolis V., *Nepriklausomųjų kelias: publicistikos straipsniai (1951–1965)*, Vilnius: Versus aureus, 2006a (1954), p. 41–42.

1. Liberalizmas, emocijos ir romantizmas

Apibrėždamas liberalizmo ir emocijų santykį Kavolis laikosi nuostatos, kad liberalioje pasaulėžiūroje apibrėžiant žmogiškąją prigimtį emocijos yra ignoruojamos. Esą jos traktuojamos kaip nereikšmingos ir dėl to nenusipelnančios atidesnio dėmesio. Lietuvių išeivių mąstytojas rašo:

XIX amžiaus tipo liberalinė kultūra rimtais dalykais nelaikė nei gamtos, nei radikalaus blogio, nei tautinių kultūrų skirtingumą, nei *pasąmoninės žmogiškųjų pergyvenimų sferos ir jos reikalavimų* [kursyvas Noreikos]. Ji kažkaip neapčiuopė *emocinių tarpusavio priklausomybių* [kursyvas Noreikos], savaime išaugančių, niekad žodžiais neaptariamų solidarumų, Seelengemeinschaften.⁸

Emocijų nuvertinimą Kavolis kildina iš to, kad liberalizme pirmenybė teikiama protui, kuris suvokiamas kaip emocijų priešingybė.

Liberalizmo kaip visiškai racionalizuotos mąstymo ir veiklos sistemos idėją Kavolis išskleidžia aptardamas šios pasaulėžiūros ir moralės santykio klausimą. Lietuvių išeivių mąstytojas ginčija plačiai paplitusį požiūrį, kad liberalizmas neturi jokios savitos moralės sampratos. Jis įsitikinęs, kad visas liberalų mąstymas ir veikla, neišskiriant nė politikos bei ekonomikos – pagrindinių liberalų interesų sričių, suponuoja ištisą moralinių idėjų ir institucijų kompleksą – *moralinę kultūrą*. Šiuo atžvilgiu liberalizmas niekuo nesiskiria nuo kitų klasikinių ir modernių pasaulėžiūrų.

Kavolio teigimu, „moralinė kultūra“ yra didžiausia socialiniame gyvenime naudojama konstrukcija, skirta užtikrinti patikimą elgesį santykiuose tarp individų ir grupių⁹. Ją sudaro aštuoni socialiniai ir kultūriniai elementai:

- 1) *tvarcos koncepcija*, kuria nusakomas ontologinis moralinio poelgio kontekstas;

⁸ Kavolis, 1993a (1979), p. 191.

⁹ Kavolis V., *Moralizing Cultures*, Lanham, New York, London: University Press of America, 1993b, p. 1.

- 2) *blogio samprata*, kuria išsakomas požiūris į blogio kilmę, raidą ir būdus jam įveikti;
- 3) *moralinio veiksmo samprata*, kuri pateikia kriterijus, leidžiančius atskirti, kurie poelgiai yra moralūs, nemoralūs ar moraliniu požiūriu neutralūs;
- 4) *žmogaus moralinių galimybių samprata*, kuria nusakoma moralinė žmogaus prigimtis ir jos kaitos galimybės, įvertinami moraliniai individų sugebėjimai ir nustatomas moralinės autonomijos laipsnis;
- 5) *santykio su kitais individais samprata*, kuria vadovaujantis sprendžiamas individo ir kolektyvo santykio klausimas ir apibrėžiama pareigų kitiems apimtis;
- 6) *atsakomybės lokalizavimo samprata*, kuria remiantis nustatoma, kas atsakingas už nemoralius poelgius ir kas yra moralinio suteršimo ar kaltės šaltinis;
- 7) *moralinės kultūros veiklos visuomenėje koordinavimo aparatas*;
- 8) *moralizavimo sistemos*. Jei ne pastarosios, tai moralinės kultūros pagrindą sudarančios idėjos apie tvarką, blogį, moralinį elgesį, žmogaus moralines galimybes, santykį su kitais individais ir moralinę atsakomybę liktų tik teorinė konstrukcija. Naudodamosi moralizavimo sistemomis, moralinės kultūros siekia paskatinti ar priversti savo sekėjus, kad šie mintimis ir poelgiais atitiktų jų keliamus reikalavimus. Tam naudojamos *kultūrinės prielaidos* bei *moralizavimo institucijos*¹⁰.

Kertinę liberaliosios moralės idėją Kavolis apibūdina taip: „<...> kiekvienas sveiko proto žmogus bet kur pasaulyje pajėgia racionaliai spręsti, vadovaudamasis savo sąžine ir praktišku pasėkų pramatymu, apie tai, su kuo jis yra susipažinęs, ir todėl yra – ir turi būti visuomenės laikomas – už savo veiksmus asmeniškai atsakingas.“¹¹ Kad

¹⁰ Plačiau apie moralinės kultūros elementus žiūrėti Kavolis V., „Moralinių kultūrų elementai“, vertė D. Bacevičiūtė, *Athena: Filosofijos studijos* 7, 2011 (1992), p. 63–77.

¹¹ Kavolis, 1993a (1979), p. 180.

paskatintų savo sekėjus vadovautis šia idėja, liberali moralinė kultūra pasitelkia tokias moralizuojančias priemones kaip *švietimas, teismai, savanoriškos organizacijos, kultūrinė prielaida apie individo sugebėjimą valdyti save, psichiatrinės procedūros, socialinis mokslas ir tiriamoji žurnalistika, moralizavimo metodai, derinantys empirinę ekspertizę su įvairiomis etinėmis perspektyvomis*¹².

Kavolis teigia, kad nuo XIX a. pabaigos vis svarbesne liberalia moralizuojančia priemone tampa demoralizuojančių gyvenimo sąlygų – skurdo, sergamumo, rasinės ar seksualinės diskriminacijos, karo, žalos aplinkai – šalinimas. Tikima, kad, pašalinus tokias sąlygas, automatiškai turi pagerėti ir žmonių moralė. Tačiau, kaip teigia lietuvių išeivių mąstytojas, patirtis parodė, jog to nepakanka, kad būtų užtikrintas gyvybingas moralinis gyvenimas. Be to, toks valdymo technologijų skverbimasis į žmogiškųjų santykių sritį jau pats savaime yra demoralizuojantis veiksnys.

Liberaliąją moralinę kultūrą, o per ją ir visą liberalizmą Kavolis pateikia kaip pažiūrų ir veiklos sistemą, kurioje jausmams vietos nėra. Tai ypač išryškėja mąstytojui detalizuojant minėtų moralizavimo priemonių funkcijas. Pasak jo, švietimo paskirtis – kuo labiau išplėtoti intelektinius individo sugebėjimus, savanoriškų organizacijų – įdiegti moralinę savikontrolę, psichiatrinių procedūrų – nustatyti ir pašalinti sugebėjimo save valdyti trūkumus. Taigi vienintelis liberalios moralės tikslas yra protas ir juo paremta savikontrolė.

Kyla klausimas: Ar su Kavolio požiūriu į liberalizmą kaip griežtai racionalizuotą sistemą galima be išlygų sutikti? Deja, į jį tenka atsakyti neigiamai.

Jau pirmajame liberalizmo vystymosi etape – *klasikiniame liberalizme* – aptinkame plėtojama emocijų temą. Pavyzdžiui, prancūzų filosofas Claude'as Adrienas Helvétius (1715–1771) ne tik nenuvertina emocijų, bet netgi paskelbia jas varomąja proto jėga. 1758 m. pasirodžiusiame kūrinyje *De l'esprit* (Apie protą) jis teigia: „<...>

¹² Kavolis, 1993b, p. 41–42.

Matome, kad aistros ir pasibjaurėjimas nuoboduliu suteikia sielai judrumo, atplėšia ją nuo jai būdingo polinkio į rimtį ir priverčia ją įveikti inercijos jėgą, kuriai ji visada pasiruošusi paklusti.¹³ Tęsdamas tą pačią mintį, kitame minėtos knygos skyriuje Helvétius rašo:

Moraliniame pasaulyje aistros turi tą pačią reikšmę, kokią turi judėjimas fiziniame pasaulyje; judėjimas kuria, naikina, saugo, atgaivina viską, be jo viskas būtų mirę. Godumas nukreipia laivus per vandenynų dykumas. Garbės troškimas užpildo slėnius, kalnus paverčia lygumomis, prakerta kelius per uolas, pastato Memfio piramides, iškasa Merido ežerą ir išlieja Rodo kolosą. Meilė, sakoma, padrožė pirmojo piešėjo pieštuką. Meilė sugalvojo mokymą apie sielos nemirtingumą šalyje, į kurią neįsiskverbė nujautimas, tam, kad sumažintų sielvartą našlės, apverkiančios jaunojo sutuoktinio mirtį. Entuziazmas, sukeltas dėkingumo, prilygino dievams žmonių giminės geradarius, sugalvojo klaidingas religijas ir prietarus, kurių šaltinis ne visada buvo tokios kilnios aistros kaip meilė ir dėkingumas.

Taigi stiprioms aistroms mes skolingi menų išradimus ir stebuklus ir jas dera laikyti vaisinga proto užuomazga ir galingu žmogaus judintoju didžiųjų darbų kelyje.¹⁴

Šiuo atžvilgiu Helvétiusui artimas ir žymusis škotų ekonomistas Adamas Smithas (1723–1790). Praėjus metams po *De l'esprit* pasirodymo, t. y. 1759 m., jis išleidžia knygą *The Theory of Moral Sentiments* (Moralinių sentimentų teorija)¹⁵. Kaip įtaigauja pats šios knygos pavadinimas, Smithas moralę priskiria ne proto, bet jausmų sričiai. Moralė kildinama iš *simpatijos* jausmo, kuris yra ne kas kita, kaip sugebėjimas įsivaizduoti, ką jaučia kitas žmogus. Šiuo atžvilgiu Smithas yra visiškai vokiečių filosofo ir liberalizmo teoretiko Immanuelio Kanto priešingybė. Pastarasis, kaip žinome, moralę griežtai atriboja nuo jausmų.

¹³ Гельвѣций К. А., *Об уме*, Момджян Х. Н. (сост.), Гельвѣций К. А., *Сочинения в двух томах. Т. I*, Москва: Мысль, 1973, с. 355.

¹⁴ Ten pat, p. 358.

¹⁵ Smith A., *The Theory of Moral Sentiments*, Haakonssen K. (ed.), Cambridge: Cambridge University Press, 2002.

Būtina pažymėti, kad Helvétius ir Smithas yra ne pavieniai vie- niši mąstytojai, bet greičiau, atvirkščiai, bendrosios tendencijos liu- dytojai. Vienokiu ar kitokiu pavidalu dauguma klasikinio liberalizmo atstovų šalia proto pripažino ir emocijų reikšmę. XX a. amerikiečių politikos mokslų atstovas Harry'is K. Girvetzas teigia:

Be abejo, yra duomenų, liudijančių, kad klasikiniai liberalai pripažino neracionalių veiksmų poveikį elgesiui. Tai teisinga kalbant apie Adamą Smithą bei jo *Moralinių sentimentų teoriją* ir ypač apie Malthusą, kurio melancholiškos išvados apie žmogiškąjį aistringumą prisidėjo ekonomi- kai suteikiant niūraus mokslo reputaciją. Kartais netgi Benthamas abejo- jo laimės skaičiavimo tinkamumu.¹⁶

Girvetzas laikosi nuomonės, kad minėta tendencija pripažinti emocijų reikšmę neišnyksta kartu su klasikiniu liberalizmu. Pasak jo, ji išliekanti ir šiuolaikiniame liberalizme. Amerikiečių mokslininkas rašo:

Vėlesnių liberalų kartų tvirtinimas, jog racionalus žmogus yra mitas, nereiškia, kad jie pasidavė neproto (*unreason*) kultui. <...> Šiuolaikinis liberalas tiesiog atkreipia dėmesį į žmogiškojo elgesio iracionalumą ir neracionalumą, apie kurį šiuolaikinė psichologija sukaupė didžiulį kiekį duomenų, ir ypač abejoja tam tikrais ankstesniais racionalaus žmogaus koncepcijos naudojimo būdais.¹⁷

Girvetzui pritaria ir britų politikos mokslų atstovas Michaelis Freedenas. Jo teigimu, „dauguma dvidešimto amžiaus liberalų, *api- būdindami* [kursyvas Freedeno – A. N. past.] liberalizmą, vartoja emocijų kalbą“¹⁸. Britų liberalizmo teoretiką Leonardą Hobhouse'ą Freedenas regi kaip tą, kurio politinėje filosofijoje bendroji tendenci- ja pripažinti emocijų reikšmę pasireiškė bene ryškiausiai¹⁹.

¹⁶ Girvetz H. K., *The Evolution of Liberalism*, London: Collier Books / Collier-Macmil- lan Ltd., 1963, p. 35–36.

¹⁷ Ten pat, p. 169.

¹⁸ Freeden M., *Liberal Languages: Ideological Imaginations and Twentieth-Century Progressive Thought*, Princeton, Oxford: Princeton University Press, 2005, p. 24.

¹⁹ Ten pat, p. 23.

Jei liberalizme visada egzistavo tendencija pabrėžti emocijų svarbą, tai kuo remdamasis Kavolis grindžia savo požiūrį į jį kaip griežtai racionalizuotą pasaulėžiūrą? Lietuvių išeivių mąstytojas neneigia, kad liberalizmo teoretikai svarstė ir pripažino emocijų reikšmę žmogaus gyvenime. Tačiau tokius svarstymus aiškina paprastai: gryna, visiškai darni moralinė kultūra egzistuoja tik teorijoje, o praktikoje ji neišvengiamai sueina į kontaktus su kitomis kultūromis ir į savo struktūrą inkorporuoja kai kuriuos jų elementus, taip prarasdama dalį savo loginio sąryšingumo. Kitaip sakant, realiai egzistuojanti moralinė kultūra yra ne sistema, kurios visi elementai yra susieti griežtais loginiais ryšiais ir, keičiantis vienam elementui, kinta visi likusieji, bet santykinai rišli istoriškai kintanti elementų konsteliacija. Tad, remiantis šiais sumetimais, ir minėti svarstymai apie emocijas aiškinaimi kaip liberalizmo sąveikos su kita moraline kultūra pasekmė.

Ieškodamas atsakymo į klausimą, iš kokios pasaulėžiūros liberalizmo teoretikai skolinosi idėjas apie emocijų vietą žmogaus gyvenime, Kavolis nurodo *romantizmą*. Mat, jo įsitikinimu, romantinėje pasaulėžiūroje emocijos užima tokią pat vietą kaip liberalizme – protas. Mąstytojas teigia:

Romantinėje-anarchistinėje moralinėje kultūroje individo esmė yra ne jo racionalumas, kaip liberalinėje kultūroje, bet jo pajėgumas išreikšti savo paties subjektyviasias vidines savybes, ir jo galutinė atsakomybė yra jas *autentiškai* [kursyvas Kavolio – A. N. past.] išreikšti. <...> Autentišku giliausiųjų savo savybių išreiškimu jis suranda savo ryšį su savo galutiniu kontekstu – gamta, Dievu, žmogaus prigimtim, savo bendruomenės patirtim ar mistiškosiom savo kalbinio universo gelmėm. <...> Egzistuojantį pasaulį jis padaro reikšmingu, investuodamas į jį savo emocijas, savo estetinį jausmą, ir atšaukia jo reikšmingumą, iš jo atsiimdamas savo emocijas ir estetinį jausmą.²⁰

Apibendrinant galima teigti, kad kai Kavolis kalba apie emocijų liberalizmo ribotumą, jis turi mintyje ne liberalizmą apskritai, o

²⁰ Kavolis, 1993a (1979), p. 182.

pirmiausia *grynąjį liberalizmą* – liberalizmo esmę, iškilusią virš istorijos ir prieinamą tik grynajam teoriniam mąstymui – ir tas konkrečias istorines liberalios pasaulėžiūros atmainas, kurios, traktuodamos emocijas, nenutolsta nuo savo loginio pirmavaizdžio.

Kavolio požiūriu, ne be nuodėmės ir tos liberalios teorijos, kurios emocijoms pripažįsta motyvuojančią galią. Mat, vienu lygmeniu pabrėždamos emocijų reikšmę, kitu lygmeniu jų įtaką individo elgesiui, tokios teorijos smarkiai apriboja emocijas pajungdamos jas racionaliai kontrolei. Mąstytojas rašo:

Liberalinėje kultūroje visi <...> klausimai svarstomi su tam tikru atokumu nuo savęs, nuo savo emocijų, nuo privataus pergyvenimo, „nesiseiliojant“. Savo emocijų atžvilgiu liberalai gal net per daug disciplinuoti. Be vidinės disciplinos jie savo naštos nepakeltų. Bet liberalinė kultūra „negydo sielų“.²¹

Gilindamasis į istorines emocijų temos liberaliose teorijose ištaškas, Kavolis yra ne vienišas. Jos yra nagrinėjamos ir kitų liberalizmo tyrinėtojų. Alternatyvų aiškinimą pateiktajam Kavolio galima atrasti Girvetzo svarstymuose apie klasikinio liberalizmo psichologinį kredo²².

Vieną iš minėto kredo principų – *egoizmą* – Girvetzas kildina iš anglų filosofo Thomaso Hobbeso *psichologinio egoizmo*. Jo esmę tyrinėtojas nusako taip:

Remdamasis prielaida, kad visa tikrovė iš esmės yra judanti materija, žmogiškąją prigimtį Hobbesas apibūdino kaip atskirą šio principo atvejį. Jis tarė, kad visą elgesį sąlygoja troškimas to, kas padeda organizmo „gyvybiniam judėjimui“, ir pasibjaurėjimas tuo, kas trukdo šiam „gyvybiniam judėjimui“. Žmogiškieji organizmai paklūsta šiam dėsniui taip pat neišvengiamai, kaip visi materialūs kūnai – Newtono judėjimo dėsniams. Atitinkamai kiekvienas organizmas siekia išsaugoti save. Kas prisideda prie išsaugojimo, traktuojama kaip gera, o kas kelia grėsmę – kaip bloga.²³

²¹ Ten pat, p. 181.

²² Girvetz, 1963, p. 27–47.

²³ Ten pat, p. 28.

Girvetzo teigimu, Hobbeso psichologinis egoizmas „vienu ar kitu pavidalu didžiuliai klasikinio liberalizmo tradicijos atstovų buvo priimtina motyvacijos teorija“²⁴.

Svarstomos temos požiūriu Hobbeso psichologinis egoizmas yra reikšmingas tuo, kad į elgesį motyvuojančių veiksmių sąrašą yra įtraukti ir jausmai. Anglų filosofas taria, kad jausmai parodo, kurie objektai nekelia grėsmės savisaugai ir dėl to yra geri, o kurie kelia ir yra blogi, ir taip paskatina individą vienus objektų trokšti, o kitais bjaurėtis. Traktuojant jausmus kaip motyvuojančias jėgas, nutrinamas skirtumas tarp jų ir noro bei nenoro. Šis momentas bene aiškiausiai atsiskleidžia Hobbesui apibūdinant meilę ir neapykantą:

Apie tai, ko žmonės nori, yra sakoma, kad jie MYLI [didžiosios raidės Hobbeso – A. N. past.], ir NEKENČIA [didžiosios raidės Hobbeso – A. N. past.] tų dalykų, kuriems jie jaučia pasibjaurėjimą. Taigi *noras ir meilė yra tas pats* [kursyvas A. N.], išskyrus gal tai, kad noru mes visuomet konstatuojame objekto nebuvimą, o meile dažniausiai – objekto buvimą. Taip pat ir pasibjaurėjimu žymime objekto nebuvimą, o neapykanta – jo buvimą.²⁵

Taigi, vadovaujantis Girvetzo logika, kartu su Hobbeso psichologiniu egoizmu į klasikinį liberalizmą persikelia ir emocijų reikšmės žmogaus gyvenime pripažinimas.

Neneigiant Girvetzo požiūrio į istorines emocijų temos liberaliose teorijose ištakas, negalima nuvertinti ir Kavolio pozicijos šiuo klausimu. Minėti Helvétius ir Smithas neabejotinai yra veikiami XVIII a. filosofijos ir meno srovės *sentimentalizmo*²⁶. Pirmojo apmąstymuose nesunkiai galima įžvelgti prancūzų filosofo Jeano-Jacqueso Rousseau idėjų pėdsakų, o antrasis pratęsia britų filosofų Anthony'io Ashley'io Cooperio (Shaftesbury'io), Franciso Hutche-

²⁴ Ten pat, p. 31.

²⁵ Hobbes Th., *Leviatanas*, Vilnius: Pradai, 1999, p. 69–70.

²⁶ Plačiau apie sentimentalizmą žiūrėti Bell M., *Sentimentalism, Ethics, and the Culture of Feeling*, Basingstoke and New York: Palgrave, 2000.

sono ir Davido Hume'o psichologistinį moralės aiškinimą²⁷. Helvétius ir Smithas iš sentimentalistų perima nuostatą, kad jausmai sudaro žmogiškosios prigimties, o kartu ir viso mąstymo bei elgesio pagrindą. Bene geriausiai šią nuostatą išreiškia Rousseau, ryškiausias sentimentalizmo atstovas:

Kiekvieną gyvūną aš laikau tik gudragalve mašina, gamtos apdovanota jausmais, kad galėtų pati užsivesti ir šiek tiek apsisaugoti nuo viso to, kas galėtų ją sunaikinti arba sugadinti. Lygiai tą patį aš matau ir žmogiškoje mašinoje; skirtumas tik toks, kad gamta viena pati valdo visus gyvūno veiksmus, tuo tarpu žmogus pats čia dalyvauja kaip laisvai veikiantis asmuo.²⁸

Tęsdamas prancūzų sentimentalistas rašo:

Kad ir ką kalbėtų moralistai, žmogaus protas vis dėlto už daug ką skolingas aistroms <...>. Būtent jų veiklos dėka mūsų protas tobulėja; mes norime žinoti tik todėl, kad norime mėgautis, ir būtų neįmanoma suvokti, kodėl tas, kuris neturi troškimų ir nejaučia baimės, ap sunkina save mąstymu.²⁹

Kalbant apie Kavolio požiūrį į sentimentalizmo ir romantizmo santykį, tai esminio skirtumo tarp jų jis nemato³⁰. Esą jie abu reprezentuoja to paties tipo simbolinę struktūrą, o kadangi romantizmas

²⁷ Cooper A. A., third Earl of Shaftesbury, „An Inquiry Concerning Virtue or Merit“, Cooper A. A., third Earl of Shaftesbury, *Characteristics of Men, Manners, Opinions, Times*, Cambridge: Cambridge University Press, 2000, p. 163–230; Hutcheson F., *An Inquiry into the Original of Our Ideas of Beauty and Virtue in Two Treatises*, Leidehold W. (ed.), Indianapolis: Liberty Fund, Inc., 2004, p. 83–197; Hume D., *An Enquiry Concerning the Principles of Morals*, Sayre-McCord G. (ed.), Hume D., *Moral Philosophy*, Indianapolis and Cambridge: Hackett Publishing Company, Inc., 2006, p. 185–310; *Traktatas apie žmogaus prigimtį*, vertė Vanagienė J., Vilnius: Charibdė, 2007, p. 341–458.

²⁸ Ruso Ž. Ž., *Samprotavimas apie žmonių nelygybės kilmę ir pagrindus*, Rybelis A. (sud.), Ruso Ž. Ž., *Rinktiniai raštai*, vertė Skūpas L. A., Vilnius: Mintis, 1979, p. 77.

²⁹ Ten pat, p. 79.

³⁰ Bene akivaizdžiausias sentimentalizmo ir romantizmo sutapatinimas atsiskleidžia Kavoliui analizuojant Rousseau autobiografiją: Kavolis V., „Savojo „aš“ istorijos, socialumo žemėlapiai“, Kavolis V., *Civilizacijų analizė*, vertė Gelūnas A. ir Žiedas M., Vilnius: Baltos lankos, 1998 (1984), p. 71–89.

istoriškai buvo ryškesnis už sentimentalizmą, tai minėtai struktūrai suteikia pirmojo pavadinimą, tiesiog ją įvardija romantizmu. Be abejo, tokia tipologizavimo procedūra yra pagrįsta ir vaisinga tiek, kiek ji leidžia užčiuopti pamatinius abiejų pasaulėžiūrų panašumus. Iš tikrųjų, daugeliu atžvilgių sentimentalizmas ir romantizmas sutampa. Tačiau vis dėlto pernelyg tiesmukas sentimentalizmo ir romantizmo tapatinimas yra ne be trūkumų. Jis ydingas tuo, kad ignoruoja jų skirtumus bei istorines susiformavimo bei tolesnės raidos ypatybes.

Kavolis iš principo teigiamai vertina liberalizmo papildymo romantiniais elementais idėją. Jis įsitikinęs, kad be romantizmo pagalbos liberalizmas nepajėgus vienas pats įveikti savo emocinio ribotumo. Romantizmas gali pagelbėti liberalizmui ne tik savo išvalgomis apie emocijų vietą žmogaus gyvenime, bet ir apie tai, kaip jas reikia puoselėti. Pasak lietuvių mąstytojo, romantinė-anarchistinė moralinė kultūra naudojasi šiomis moralizuojančiomis priemonėmis: 1) ekspresyviais socialiniais judėjimais (ypač jaunimo), komunomis, „laisvosiomis mokyklomis“; 2) grožine literatūra, muzika ir kitais menais; 3) „grįžimo į gamtą“ ar „gilesnio savo prigimties suvokimo“ ideologija ar pavyzdžiais; 4) mitologija, folkloru, istorinėmis legendomis, antropologiniais pasakojimais apie egzotiškas kultūras bei ritualų atsiminimais³¹. Iš šių priemonių Kavolis labiausiai vertina meną.

Kavolio įsitikinimu, derinant liberalizmą ir romantizmą būtina remtis ir ankstesne istorine patirtimi. Šią patirtį jam pirmiausia įkūnija vienas iš XIX a. pabaigos–XX a. pradžios lietuvių nacionalinio išsivaduojamojo judėjimo lyderių Vincas Kudirka ir XIX a. britų liberalas Johnas Stuartas Millis. Įdomu, kad liberalizmo ir romantizmo dermę įžvelgiama pačioje jų asmenybės organizacijoje. Mąstytojas rašo:

*Kudirka savyje vienijo maironiškąją romantiką ir šliūpiškąją socialinį kovingumą, griniškąją pozityvistinį darbą ir čiurlioniškąją meninės kūrybos kibirkštį [kursyvas Kavolio – A. N. past.]*³²

³¹ Kavolis, 1993b, p. 44.

³² Kavolis V., *Žmogaus genezė: Psichologinė Vinco Kudirkos studija*, Kavolis V., *Žmogus istorijoje*, Vilnius: Vaga, 1994a (1963), p. 14.

ir

Liberalas, būdamas dvidešimties, puola į sunkią depresiją, bandydamas įsivaizduoti savo racionalistinės socialinės reformos programos įgyvendinimą, ir nuo šios depresijos jį išgelbsti tik romantinė poezija, mintys apie tėvo mirtį ir meilę Harriet Taylor. <...> Romantiniai elementai įneša emocinio gyvybingumo į liberalo savojo „aš“ sąrangą, kuri kitais atžvilgiais tokia sveiko proto padiktuota, tokia ribota, jog Millis savo darbe *Apie laisvę* galėjo pareikšti: „Tai, jog tik nedaugelis dabar išdrįsta būti ekscentriški, ženklina *didžiausią* šio meto pavojų“ <...>.³³

Siekis liberalizmą papildyti romantizmo elementais yra tik dalis platesnio Kavolio pasaulėžiūrinio sumanymo. Šio sumanymo esmę sudaro noras sukurti tokią liberalizmo versiją, kuri apimtų visus reikšmingus žmogiškosios egzistencijos dėmenis ir taip išvengtų liberaliai pasaulėžiūrai būdingo ribotumo. Lietuvių mąstytojas įsitikinęs, kad be kitų pasaulėžiūrų pagalbos liberalizmas nepajėgus tapti visa apimančia mąstymo ir elgesio sistema. Jis rašo:

Liberalinė kultūra, tarp moderniųjų tradicijų, yra vienintelė patikima atsvara ir prieš moralinį provincializmą, ir prieš asketinį revoliucionizmą. Todėl ji reikalinga, bet ji reikalinga atvirai santykiaujanti su kitomis moralinėmis kultūromis, klasikinėmis ir moderniosiomis, – tačiau ne su visomis. Nei bažnytinio imperializmo, nei revoliucinio asketizmo liberalinė kultūra negali nė pėdsako priimti (ne visos revoliucijos priklauso asketinio revoliucionizmo kultūrai), o neatsakingą determinizmą, visur ir visada, liberalinė kultūra tegali laikyti daline tiesa, neišaiškinančia nė vieno žmogaus veiksmo, nusakančia tik tai, kas žmogaus veiksmus apriboja.³⁴

Kaip matome, liberalizmo dialogo partnerių būrys, nors ir didelis, tačiau ne beribis. Į jį neįtraukiamas „bažnytinis imperializmas“ ir „asketinis revoliucionizmas“. Atsargiai vertinamas ir „neatsakingas determinizmas“. Bažnytiniu imperializmu įvardijamas katalikiškasis *krikščioniškosios moralinės kultūros* variantas. Nuo protestantizmo,

³³ Kavolis, 1998 (1984), p. 85.

³⁴ Kavolis, 1993a (1979), p. 192.

Kavolio įsitikinimu, pastarasis skiriasi naudojamomis moralizavimo priemonėmis. Katalikybė ir protestantizmas išplėtoja skirtingas individualios sąžinės, kuri laikoma pagrindiniu moraliniu veiksniu, tikrinimo procedūras. Antrasis tikrinimą paveda individualiam protui, o pirmoji – religinei valdžiai, kuri pasitelkia tiek socialinio spaudimo priemones (pavyzdžiui, pamokslus, kanoninės teisės teismus, parapijos bendruomenę), tiek išpažinties institutą. Tariama, jog tikrinti reikia dėl to, kad žmogus gali teisingai nesuprasti, ką jam byloja jo sąžinė, kuri yra ne kas kita, kaip Dievo balsas.

Kavolio manymu, revoliucinės-asketinės moralinės kultūros dėmesio centre – bendruomenė, kurios dar nėra, bet kurią individas jaučiasi įpareigotas Dievo, likimo ar istorijos sukurti. Ši kultūra, pasak mąstytojo, pasikliauja viena vienintele moralizavimo priemone – *karu*. Tik pavojingomis sąlygomis individas gali patvirtinti savo įsitikinimus: „Asketiško revoliucionieriaus santykiai su žmonėmis yra jo abstraktaus įpareigojimo totaliai kontroliuojami. Gavęs visą savo moralinę substanciją iš tikslo, kuris jam yra už jį aukštesnės jėgos paskirtas, asketas revoliucionierius turi savo kūrybiškais ir naikinančiais veiksmais įrodyti, kad šis tikslas yra svarbiau už viską žmogiškojoje patirtyje.“³⁵

Neatsakingo determinizmo kultūra, lietuvių mąstytojo teigimu, neigia individo laisvės, o kartu ir atsakomybės už savo veiksmus, galimybę. Visi individo pasirinkimai šioje kultūroje vertinami kaip pseudopasirinkimai, nes jie sąlygoti nekontroliuojamų biologinių ir socialinių jėgų. Todėl teigiama, kad teisingai nuspręsti, kas yra racionalu, gali tik profesionalūs ekspertai.

Peršasi išvada, kad Kavolis nemato dialogo galimybių su tomis pasaulėžiūromis ar atskirais jų variantais, kuriuose nuvertinama individualaus proto, kurį liberalizmas laiko pagrindiniu moraliniu veiksniu, savyje ar kituose reikšmė. Tačiau kelią tokiai išvadai užkerta

³⁵ Ten pat, p. 185.

tai, kad lietuvių išeivių liberalas nemato neįveikiamų kliūčių liberalizmą derinti su *konservatizmu*, tapatinamu su *nacionalizmu*, kuris pirmenybę teikia bendruomenei, o ne individualiam protui. Todėl, greičiausiai, sprendamas, kokių pasaulėžiūrų elementais būtų galima papildyti liberalizmą, Kavolis vadovaujasi ne tik teorine pasaulėžiūrų suderinamumo logika, bet ir savo asmeninėmis vertybinėmis preferencijomis.

Minėtas pasaulėžiūrų integravimo sumanymas atsispindi ir Kavolio vartojamoje terminijoje. Liberalizmas, turintis įvairių pasaulėžiūrų elementų, įvardijamas *integraliuoju liberalizmu*. Tiesa, šis terminas vartojamas tik XX a. šeštajame dešimtmetyje pasirodžiusiuose publicistiniuose tekstuose. Vėliau jis išnyksta ir kelis dešimtmečius vartojama įprasta liberalizmo sąvoka. Galiausiai XX a. dešimto dešimtmečio pradžioje greta *liberalizmo* pradedamas vartoti ir *kultūrinio liberalizmo* pavadinimas. Šie terminijos pokyčiai buvo nulemti ne tiek sąvokos turinio pasikeitimų, kiek išorinių aplinkybių, susijusių su savosios liberalizmo sampratos išaiškinimu ir įtvirtinimu iš pradžių lietuvių išeivių bendruomenėje, o vėliau – Nepriklausomybę atkūrusioje Lietuvoje. Integraliojo liberalizmo sąvoka buvo siekiama pabrėžti pasaulėžiūrinį savojo liberalizmo platumą, o kultūrinio liberalizmo konceptu – atkreipti Nepriklausomos Lietuvos liberalų dėmesį į tai, kad liberalizmas neapsiriboja vien ekonomika ar politika³⁶.

Nors Kavolis į romantizmą žvelgia kaip į pagrindinį idėjų apie emocijas ir jų puoselėjimą šaltinį, vis dėlto emocijų reikšmės žmogaus, o ne tik liberalo, gyvenime suvokimas jam ateina ne per pažin-

³⁶ Kiek tuomet Kavoliui pavyko paveikti vietinių liberalų mąstyseną, bene iškalbingiausiai pasako Egidijus Aleksandravičius: „Iš šiandienos perspektyvos žiūrint, galima teigti, jog posovietinio lietuvių politinio partinio liberalizmo teoriniai pamatai buvo žymiai labiau išlieti Vakarų Europos libertarų ir laisvosios rinkos fundamentalistų idėjinuose plotuose. Ne moralizuojantis Santaros-Šviesos intelektualumas, bet kraštutinės ekonominės laisvės vaizdiniai buvo patraukliausi, patogiausi, suprantamiausi ir funkcionaliausi 90-ųjų pradžioje“, – Aleksandravičius E., „Išlaisvintas liberalizmas ar posovietinis belaisvis?“, Donskis L. (sud.), *Lietuviškasis liberalizmas* / 2, Vilnius: Versus aureus, 2012, p. 24.

tį su pamatiniais romantizmo tekstais. Ir iš viso, kaip liudija Kavolio bendradarbis iš Dickinsono koledžo Ralphas Slottenas, lietuvių išeivių liberalo santykis su konkrečiais romantiniais kūriniais buvo komplikuotas. Savo atsiminimuose apie Kavolį Slottenas rašo: „Save patį vadindavo romantiku. Tačiau žavėjosi veikiau teorine samprata; prisipažino nusivylęs, kai pamėgino iš naujo paskaityti romantinę XIX amžiaus literatūrą.“³⁷

Emocijų reikšmės suvokimo ištakų dera ieškoti Kavolio mokslinių tyrimų aplinkoje. Kavoliškosios sociologijos problematikos šerdyje sudaro *kolektyvinio emocionalumo ir simbolinės jo raiškos tema*. Gilinantis į šią temą siekiama nustatyti, kaip įvairūs socialiniai, kultūriniai ir istoriniai veiksniai veikia socialinių grupių narių emocines nuostatas ir kaip šios įkūnijamos kultūrą sudarančiuose simboliuose, pavyzdžiui, meno stiliuose. Apibrėžiant subdisciplininę atliktų tyrimų priklausomybę, juos galima vertinti kaip balansuojančius tarp kultūros sociologijos ir socialinės psichologijos: vienais atvejais kaip priklausančius abiem sociologijos subdisciplinoms, o kitais kaip pasvyrančius į vienos kurios nors pusę. Bendrosios teorinės Kavolio orientacijos pagrindą sudaro *struktūrinis-funkcinis neofroidizmas*. Atskirais atvejais, be struktūrinio-funkcinio neofroidizmo, pasitelkiamas *froidizmas ir egzistencializmas*³⁸.

Be siekio moksliskai pažinti emocijas ir jų vaidmenį individų ir jų grupių gyvenime, froidizme ir neofroidizme egzistuoja ir aiškiai išreikštas praktinis (terapinis) rūpestis emocijomis. (Juk neatsitiktinai daugelis šių krypčių atstovų buvo ne tik mokslininkai, bet ir praktikuojantys psichoterapeutai). Pabrėžtinai reikalaujama neslo-

³⁷ Slotten R., „Atsiminimai“, Kavolienė R. ir Kuolys D. (sud.), *Vytautas Kavolis: asmuo ir idėjos*, Vilnius: Baltos lankos, 2000, p. 315.

³⁸ Plačiau apie pagrindinę Kavolio sociologijos temą ir jos svarstymo būdus žiūrėti Noreika A., *Kultūra ir emocijos Vytauto Kavolio sociologijoje*, Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2015a.

pinti emocijų, leisti joms laisvai reikštis. Teigiama, kad jei vis dėlto emocijos slopinamos, tai jos niekur nedingsta, lieka egzistuoti sąsamoniniu lygmeniu ir trikdo individo sąmonės funkcionavimą bei jo santykius su aplinkiniu pasauliu. Tokiu atveju vienintelis būdas išvengti slopinimo sukeltų destruktivių padarinių – tai įsisąmoninti išstumtas emocijas ir jas visiškai išgyventi.

Besigilinančiam į froidizmo ir neofroidizmo atstovų – Sigmundo Freudą, Eriko H. Eriksoną, Bruno Bettelheimą, Kareną Horney, Geoffreį'o Gorerį, Erichą Frommą, Davidą Riesmaną – darbus Kavoliui minėtos idėjos neprasprūsta pro akis. Veikiamas jų jis prieina prie išvados, kad pasaulėžiūra negali būti kuriama orientuojantis vien į protą. Joje būtinai turi atsirasti vietos ir emocijoms. Kitaip tokia pasaulėžiūra neapims žmogiškosios prigimties visumos ir geriausiu atveju neleis jos visapusiškai išskleisti ir puoselėti, o blogiausiu atveju ją deformuos.

2. Neįsisąmonintos emocijų liberalizmo prielaidos

Svarstymais apie tai, kad grynajame liberalizme nepelnytai nuvertinamos emocijos ir kaip šį trūkumą būtų galima kompensuoti, liberalizmo psichologijos temos Kavolis visai neišsemia. Jais jis išryškina tik tai, kokią vietą emocijos užima sąmoningame grynojo liberalaus mąstymo lygmenyje. Tačiau froidizmo ir neofroidizmo pagrindą sudaranti *pasąmonės* idėja leidžia lietuvių išeivių mąstytojui grynojo liberalizmo ir emocijų sąsąjį ieškoti sąsamoninėje plotmėje. Jis taria, kad grynasis liberalizmas, nors nuvertina jausmus, vis dėlto remiasi tam tikromis neįsisąmonintomis emocijomis prielaidomis.

Savo požiūrį į sąsamonines emocijas liberalizmo prielaidas Kavolis pirmiausia atskleidžia integraliojo liberalizmo koncepcijos kontekste svarstydamas, kuo asmenybės lygmeniu, kurį jis laiko fun-

damentaliausiu pasaulėžiūros matmeniu³⁹, liberalizmas skiriasi nuo konservatizmo ir kaip juos abu būtų galima suderinti.

Kavolis įsitikinęs, kad, nors grynajame liberalizme siekiama atsi-riboti nuo emocijų, nepaisant to, jis išreiškia prieš autoritetus sukilu-sios asmenybės tipą. Mąstytojas rašo:

<...> Tikras individualistas [suprask, grynas, neintegralusis liberalas – A. N. past.] turi ne tik gerą kiekį neapykantos pirminiams autoritetams, bet dar ją ir perdeda, **kitų priešasčių** [paryškinimas Kavolio – A. N. past.] jame pažadintą agresyvumą nukreipdamas į šiuo atveju niekuo nekaltus pirminius autoritetus ir jų funkcinis ekvivalentus (tradiciją, valdžią, bažnytines organizacijas).⁴⁰

Konservatizmas savo psichologiniais polinkiais, Kavolio tvirtini-mu, yra visiška liberalizmo priešingybė:

Psichodinaminis konservatizmo šaltiniu turbūt bus agresyvumo pir-minių autoriteto figūrų (paprastai – savo tėvų) atžvilgiu **represavimas** [paryškinimas Kavolio – A. N. past.]. Reikia prileisti, kad kiekvienas autoritetas – ne tik jėga ar prievarta užtikrinamas, bet ir autentiškais su-gėbėjimais laimimas – žadina bent kiek agresyvumo autoritetui subor-dinuotuose.

Agresyvumas gali būti represuojamas arba pačiam individui nepakeliant savo neapykantos intensyvumo, arba bijant prarasti kieno nors „meilę“, parodyti savo agresyvumą. Psichodinaminis konservatizmo šaltinis tuo būdu paprastai būna baimė: arba savo paties polinkių (iš čia galbūt

³⁹ Pristatydamas straipsnių rinkinį *Lietuviškasis liberalizmas* Kavolis rašo: „PERŽVEL-GUS ŠIOS KNYGOS [didžiosios raidės Kavolio – A. N. past.] puslapius, akivaizdu, kad liberalizmas buvo nagrinėtas kaip daugiasluoksnė sąvoka. Savaiame išsiskiria ke-turios analizės plotnės. Dar svarbiau: jos susisieja tarpusavio priklausomybės ryšiais, tapdamos intelektualine sistema su savita gelmės dimensija, siekiančia pačių asmeny-bės pagrindų, su specifine istorine paskirtimi, su būdingomis humanistinėmis elgesio normomis ir su visai konkrečiais politinės bei socialinės veiklos užsimojimais.

Giliausioji iš šių plotmių liečia psichologinę **asmenybės sąrangą** [paryškinimas Ka-volio – A. N. past.], kurią turime galvoje, kai kalbame apie žmogaus „liberalumą“, – Kavolis V., „Vincui Kudirkai prisiminti“, Kavolis V. (sud.), *Lietuviškasis liberaliz-mas*, Vilnius: Versus aureus, 2008a (1959), p. 22–23.

⁴⁰ Kavolis V., „Laisvės samprata socialiniuose moksluose“, Kavolis V. (sud.), *Lietuviš-kasis liberalizmas*, Vilnius: Versus aureus, 2008b (1959), p. 146–147.

kyla politinė „reakcija“, kaip, pavyzdžiui, fašizmas), arba kitų „meilės“ praradimo. Konservatorius psichologiškai yra labai **priklausantis** [paryškinimas Kavolio – A. N. past.] nuo kitų; jo asmenybė nėra vidiniai išsilaisvinusi iš vaikiško priklausomybės nuo tėvų santykio.⁴¹

Būtent iš santykio su tėvais Kavolis kildina konservatoriaus pagarbą ir lojalumą konkrečiai bendruomenei, jos tradicijai bei nusistovėjusioms religinėms, politinėms ir socialinėms organizacijoms. Esą, vaikystėje susiformavę polinkiai transponuojami į visus objektus, turinčius galią.

Agresijos represavimą Kavolis traktuoja neigiamai. Agresija reikalinga kovojant su socialinio gyvenimo negerovėmis: priespauda, išnaudojimu, tamsumu, dogmatiškumu ir pan. Konservatoriui kaip tik agresijos trūksta ir jis linkęs susitaikyti su savo aplinkos netobulumais. Pasak lietuvių išeivių mąstytojo, „visos šios blogybės jam [konservatoriui] atrodytų arba suprantamos, arba, nors apgailėtinos, bet žmogaus pastangomis nepakeičiamos“⁴². Tačiau nevaržomas agresyvumo liejimasis, Kavolio požiūriu, taip pat nieko gero. Esą grynas (neintegralus) liberalas turi savyje per daug agresijos ir dėl to bekovodamas prieš negeroves gali viską sugriauti.

Konservatizmo ir liberalizmo emocinio patrauklumo kildinimas iš ankstyvosios vaikystės patirties atitinka politinėje psichologijoje vyraujančią poziciją. Kas kavoliškame aiškinime atrodo paradoksalu žvelgiant iš minėtos disciplinos perspektyvos – tai konservatoriaus priskyrimas prie neagresyviųjų, o liberalo – prie agresyviųjų. Konservatorius politinėje psichologijoje suvokiamas kaip reprezentuojantis agresyvaus tipo asmenybę. Tariama, kad konservatyvios asmenybės agresyvumą liudija tokie bruožai kaip pasisakymas už griežtą individų elgesio reguliavimą ir bausmių taikymą už nustatytą taisyklių nesilaikymą, militarizmas, mažumų netoleravimas, noras griež-

⁴¹ Ten pat, p. 145–146.

⁴² Ten pat, p. 147.

tai kontroliuoti meną, pasilinksminimus, aprangą, seksualinį gyvenimą ir panašius dalykus⁴³. Liberalas, kaip pasižymintis priešingomis charakterio ypatybėmis nei konservatorius, traktuojamas kaip taikios asmenybės pavyzdys.

Vis dėlto prieštaravimas tarp Kavolio įžvalgų ir politinėje psichologijoje vyraujančios pozicijos išnyksta, kai atsižvelgiame į tai, kad kavoliškasis konservatoriaus ir liberalo agresyvumo-neagresyvumo apibūdinimas yra ne visa apimantis, o tik dalinis. Jam tik rūpi, kaip jie elgiasi bendruomenės ir jos kultūrinės tradicijos atžvilgiu. Kaip lietuvių išeivių mąstytojas aiškina konservatoriaus ir liberalo santykį su šiais dalykais, atitinka politinėje psichologijoje vyraujančią poziciją. Daugelis politinių psichologų konservatoriaus santykį su tradicinėmis visuomenės struktūromis ir paveldėtąja tradicija apibūdina kaip susitaikymą su esama padėtimi. Esą visa, kas egzistuoja, konservatorius priima kaip savaime gera ir pagrįsta. Liberalas, priešingai, į paveldėtus dalykus žvelgia įtariai, kaip į neatitinkančius proto reikalavimų ir ribojančius individo laisvę, todėl kaip į tai, ką reikia įveikti. Todėl vienas paveldėtų institucijų ir kultūros atžvilgiu elgiasi agresyviai, o kitas – neagresyviai.

Kavolio pasirinkimas, kuriuo atžvilgiu lyginti liberalą ir konservatorių, padiktuotas nuostatos, kad reikšmingiausias dalykas, kurį liberalizmui privalu perimti iš konservatizmo, jei nori išvengti savo defektų, – tai įsipareigojimas tautinei bendruomenei ir jos kultūrinei tradicijai. Tačiau, lietuvių išeivių mąstytojo įsitikinimu, liberalas turi įsipareigoti ne aklai ir besąlygiškai, kaip daro konservatorius, bet kritiškai, atmesdamas bendruomenės gyvenime ir jos kultūrinėje tradicijoje viską, kas prieštarauja protui, individo laisvei ir universalioms moralės normoms.

Kavolis postuluoja, kad tiek liberalizmas ir konservatizmas, tiek integralusis liberalizmas suponuoja atitinkamą asmenybės tipą. In-

⁴³ Wilson D. G., „The Concept of Conservatism“, Wilson G. D. (ed.), *The Psychology of Conservatism*, London, New York: Academic Press, 1973, p. 7–9.

tegralusis liberalas yra vidurys tarp liberalo ir konservatoriaus. Jis balansuoja tarp maišto ir paklusnumo, savarankiškumo ir prisirišimo. Išlikę prisirišimo jausmai jam leidžia savyje pažaboti grynąjį, neintegralųjį liberalą draskančią agresiją. Mąstytojas sako:

Liberalas, kaip mes jį definuojame, yra tarp individualisto ir konservatoriaus. Jis nėra valdomas praradimo baimės ir priklausomybės jausmų, verčiančių konservatorių visiškai represuoti savo agresyvumą (arba jį nukreipti į „patogius“, socialiai pripažintus atpirkimo ožius, kaip žydus, negrus, intelektualus, katalikus ar liberalus – pagal skonį...). Liberalas **pakelia** [paryškinimas Kavolio – A. N. past.] savo agresyvumą, jį **apvaldo** [paryškinimas Kavolio – A. N. past.] ir todėl jaučiasi pajėgus jį disciplinuotai reikšti kaip tik tada, kai jo reikia.⁴⁴

Ši disciplinuotai reiškiamą agresiją, pasak Kavolio, turi nedestruktyvų, kūrybinį potencialą. Ji leidžia integraliajam liberalui kovoti su įvairiomis gyvenimo negerovėmis, įvesti naujoves ir kartu išsaugoti tai, kas bendruomenėje ir jos kultūroje iš tikrųjų yra gera ir verta pagarbos.

Būtina pažymėti, kad froidistinis emocinių liberalizmo ištakų aiškinimas Kavolio kūryboje ne vienintelis. Be jo, dar aptinkame egzistencialistinę interpretaciją. Plačiau ją aptarsime kitame poskyryje.

3. Integraliojo liberalizmo psichologija lituanistinėse studijose

Iki šiol nagrinėjome tik tai, kaip Kavolio moksliniai įsitikinimai sąlygoja jo pasaulėžiūrinės nuostatas. Tačiau galime stebėti ir atvirkštinį procesą: kaip psichologinė liberalizmo teorija veikia mokslinius tyrinėjimus. Šis poveikis bene ryškiausias renkantis tyrimų problematiką.

Integraliojo liberalizmo ir jo emocinių ištakų analizė tampa organiška Kavolio lituanistinių studijų dalimi. Jos rezultatai apibendrinti

⁴⁴ Kavolis, 2008b (1959), p. 147.

tokiuose kūriniuose kaip *Žmogaus genezė*⁴⁵, *Nužemintųjų generacija*⁴⁶, *Sąmoningumo trajektorijos*⁴⁷ ir *Epochų signatūros*⁴⁸.

Žmogaus genezė – tai psichologinė Vinco Kudirkos biografija, ar *psichobiografija*. Rašant ją, vadovaujamasi minėtomis prielaidomis apie integraliojo liberalo asmenybę ir jos ištakas. Siekiama parodyti, kad Kudirka pasižymi visomis integraliajam liberalui būdingomis savybėmis. Jis ir nesitaikstantis su jokia despotiška valdžia (ar tai būtų tėvas, ar kunigų seminarijos vyresnybė, ar caro valdžia), o tai reiškia, kad kritiškas ir pasikliaujantis savo individualiu protu, ir kartu išsaugantis ištikimybę lietuvių tautai, jos kalbai bei kultūrai; atsidavęs konkrečiai tautinei bendruomenei ir kartu įsipareigojęs universalistinei moralei („Kudirka nesiriboja vien sava tauta; jo tikslas yra visuotinė lygiųjų brolybė“⁴⁹); emociingas ir taip pat pasižymintis didele savikontrolė; tolerantiškas kitaip galvojančioms ir kartu griežtas jų ydoms; praktiškas ir tuo pat metu besidomintis menu bei siekiantis pats jį kurti. Šių bruožų ištakų ieškoma ankstyvojoje vaikystėje. Jie kildinami iš santykių su šeimos nariais – motina, pamote, seserimi ir tėvu. Galiausiai, kaip ir bendrojo integraliosios-liberaliosios asmenybės modelio atveju, ypatingas dėmesys skiriamas maištingumui ir prisirišimui.

Kudirkos biografija Kavoliui leidžia ne tik dar kartą išdėstyti psichologinius integraliojo liberalizmo principus, bet ir jį papildomai legitimuoti. Integralusis liberalizmas legitimuojamas dviem būdais. Pirma, *Žmogaus genezė* yra bene pirmasis didelės apimties Kavolio kūrinys, skirtas parodyti, kad integralusis liberalizmas turi galias is-

⁴⁵ Kavolis, 1994a (1963), p. 11–62.

⁴⁶ Kavolis V., *Nužemintųjų generacija: egzilio pasaulėjautos eskizai*, Kavolis V., *Žmogus istorijoje*, Vilnius: Vaga, 1994b (1968), p. 63–120.

⁴⁷ Kavolis V., *Sąmoningumo trajektorijos: lietuvių kultūros modernėjimo aspektai*, Kavolis V., *Žmogus istorijoje*, Vilnius: Vaga, 1994c (1986), p. 121–354.

⁴⁸ Kavolis V., *Epochų signatūros*, Kavolis V., *Žmogus istorijoje*, Vilnius: Vaga, 1994d (1991), p. 355–566.

⁴⁹ Kavolis, 1994a (1963), p. 21.

torines šaknis ir kad jis kaip teorija yra naujovė, o kaip praktika jau žinomas seniai. Antra, Kudirka lietuvių išeivių bendruomenėje, kurioje Kavoliui teko ilgus dešimtmečius veikti, turėjo didžiulį autoritetą kaip Nepriklausomos Lietuvos architektas. Todėl, interpretuojant Tautos žadintoją kaip integralųjį liberalą, didesnį simbolinį autoritetą turėjo įgyti ir Kavolio propaguojamas integralusis liberalizmas.

Siekdamas įtvirtinti integralųjį liberalizmą lietuvių išeivių bendruomenėje, Kavolis jaučiasi kovojąs ne tik pats už save, bet ir už savo draugus iš *Santaros*. Šios organizacijos narius jis traktuoja kaip integraliuosius liberalus:

Bendruomenę riša tie **tretieji** [paryškinimas Kavolio – A. N. past.], kurių iš mandagumo dar neminėjome, nes jie esame mes patys. Tai **integralūs liberalai** [paryškinimas Kavolio – A. N. past.], kurie, galbūt, neturi nei ramaus tikrumo paveldėtąją tradiciją, nei nėra patys kūrybiški. Bet jie gali talpinti savo pergyvenime ir tai, kas sena, ir priimti nauja, tuo praplečiant paveldėjimą, į jį įglaudžiant naujuosius elementus, kritiškai nuvalant juos nuo kiekvienai naujovei būdingo ekstremizmo ir perdėto pasitikėjimo savimi.

Integralieji liberalai gali būti tolerantiški abiem pusėm, nes jie stovi tarp jų ir yra pilni geros valios. Jie yra kritiški ir jie sintezuoja tai, kas kraštutiniams iš vienos pusės ar iš kitos pusės atrodė tik ekskomunikuoti tegalimos priešybės. Bet jie įgalina **bendrosios** [paryškinimas Kavolio – A. N. past.] kultūros progresą.

Ir tai yra santariečių funkcija visuomeniniame gyvenime. Jie vieni tegali ją išpildyti.⁵⁰

Santaros sąsajos su integraliuoju liberalizmu daugiau ar mažiau atvirai patvirtinamos visuose tekstuose, kuriuose kalbama apie šią organizaciją, jos veikimo principus ir tikslus⁵¹. Ne išimtis ir *Nužemintųjų generacija*. Tačiau šis kūrinys iš kitų tokių tekstų išsiskiria

⁵⁰ Kavolis, 2006b (1958), p. 508–509.

⁵¹ Plačiau žiūrėti straipsnių rinkinio *Nepriklausomųjų kelias* skyrių „Santara“, Kavolis V., *Nepriklausomųjų kelias: publicistikos straipsniai (1951–1965)*, Aleksandravičius E. ir Dapkutė D. (sud.), Vilnius: Versus aureus, 2006c, p. 473–539.

tuo, kad jame pirmą kartą gilinamasi į tai, kokie motyvai santariečius paskatino tapti integraliaisiais liberalais.

Lemiamu santariečių asmenybės formavusiu veiksniu nurodoma Tėvynės netektis: „Tai ir yra pirmoji, aiškiausiai matoma šios kartos charakteristika. Ji yra nužemintųjų generacija: karta, praradusi žemę, praradusi naivų bradūniškąjį tikėjimą prigimties harmonija ir stiprybę, karta, kuri meluotų, jei kalbėtų apie savo priklausomybę tam, kas žmogui duota.“⁵² Atsidūrę toli nuo Tėvynės, jie išgyvena susvetimėjimą su tautine bendruomene, jos tradicija ir netgi kalba. Buvę savaime suprantami dalykai jiems tampa nesuprantami ir kelia abejones. Neturėdami į ką atsiremti, jie jaučiasi nepajėgūs kurti. Jiems tekusią dalį santariečiai suvokia kaip istoriniu požiūriu neteisingą, beprasmišką ir absurdišką.

Kavolio teigimu, būdami totalinio praradimo, abejonės, skausmo ir negebėjimo kurti būklės santariečiai įsisąmonina, kad vienintelis neprarandamas ir nepaneigiamas dalykas – tai pats žmogus: „Atplėštas nuo žemės, žmogus juo labiau pririštas prie savęs, nes tik jis pats tėra likęs savo vienintele nuosavybe. Jis negali nuo savęs pabėgti.“⁵³ Tačiau kartu ateina ir supratimas, kad jis kaip atskiras individas yra baigtinis (mirtingas) ir neturiningas; neturiningas ta prasme, kad vienas pats, iš savęs ir sau jis nepajėgus prasmingai gyventi. Prasmingai gyventi galima tik susisaistant su kitais: „<...> kad galėtumėm būti savim, reikia turėti, kam priklausyti.“⁵⁴

Susisaistymas su kitais vyksta ne viską racionaliai pasvėrus, o vadovaujantis jausmais. Pirmiausia prabunda solidarumas su visais kenčiančiaisiais ir draugais. Paskui gilesniajame asmenybės lygmenyje atrandami ir susvetimėjimo, abejonės ir skausmo nesunaikinti prieraišumo jausmai savajai tautinei bendruomenei:

⁵² Kavolis, 1994b (1968), p. 69.

⁵³ Ten pat, p. 71.

⁵⁴ Ten pat, p. 106.

Atrodo, kad iš akimirkos, paženklintos „finaliniu šauksmu“, nebėra kur eiti. Bet kaip tik šiuo desperacijos momentu, fizinio išnykimo akivaizdoje, praregima moraliai. Desperacijos iššūkyje žmogiškumo kategorijos išryški visu esminio apsisprendimo reikalaujančiu reikšmingumu.

Pirmasis pabudimas: mūsų sąmonės gelmėse prabyla nesunaikinamas sentimentas, kad būtume ištikimi tiems, kuriuos tik mes tegalime prisiminti.

<...>

Neužmirštini visų pirma tie, kuriuos žmonija pamiršo.

Antrasis pabudimas: pajuntame, kad kitų įsipareigojimai mus įpareigoja. Kas gyveno, nesaugojęs sau savęs, palieka vieninteliu transcendencijos įrodymu, kurio nesutrupina nei laikas, nei mūsų charakterin su vaikystės pabaiga įsibrovusi skepticizmo briauna, nebeleidžianti jokių dievų (net ir humanizmo) be ironijos garbinti. <...>

Trečiasis pabudimas: mūsų ausis suplėšo nukankintųjų skausmas.⁵⁵

Galiausiai solidarizuojamasi su visais atstumtaisiais, „ekskomunikuotaisiais“. Su pastaraisiais solidarizuojamasi dėl to, kad ir patys santariečiai jaučiasi nepelnytai esą panašioje padėtyje. Esą bendruomenė juos baudžianti už tai, kad jie kritiškai žvelgia į tai, kas joje prieštarauja individo laisvei ir visuotinėms moralės normoms. Kavalis rašo:

Nužemintųjų generacijos santykį su savąja bendruomene ir su egzistencija apskritai apibūdina dvi, konservatyvaus mentaliteto neišvengiamai priešingomis laikomos ypatybės: kritiškas objektyvumas ir laisvas ištikimybės įsipareigojimas. Generacija blaivi savo bendruomenės ir savo pačios charakterio trūkumams. Tačiau tvirčiausia jos charakteryje – ištikimybė kaip tik šiai defektuotai bendruomenei.⁵⁶

Kalbant apie teorines *Nužemintųjų generacijos* prielaidas, matome, kad ankstyvajai vaikystės patirčiai, kuri froidizme privilegiju-

⁵⁵ Ten pat, p. 99–100.

⁵⁶ Ten pat, p. 105.

jama, praktiškai neteikiama jokios reikšmės; nuorodą į ją atrandame tik viename lokaliname kontekste⁵⁷. Išskirtinis dėmesys studijoje skiriamas paauglystei ir ankstyvajai jaunystei. Kiti naudojami psichoanalitiniai elementai (*id-ego-superego* struktūra, sąmonės idėja (tariama, kad psichologinė dinamika ir jos raiška meno kūrinuose, iš kurių pastaroji ir išskaitoma, vyksta be proto įsikišimo), prielaida, kad jausmai priklauso giliausiajam asmenybės lygmeniui, ir pan.) negali kompensuoti ankstyvosios vaikystės patirties nuvertinimo ir dėl to galima teigti, kad froidizmas *Nužemintųjų generacijoje* vaidina antraeilį vaidmenį.

Teorinį *Nužemintųjų generacijos* pagrindą sudaro egzistencialistinė filosofija. Remiantis šios filosofijos krypties idėjomis konceptualizuojama visa psichologinė dinamika – emocijos ir jų objektai, emocijų seka ir sąryšiai – bei jos padiktuoti sprendimai ir poelgiai. Išlikę psichoanalitiniai elementai funkcionuoja kaip sudedamoji šio platesnio nefroidistinio aiškinimo dalis.

Būtina pažymėti, kad savo intencijomis *Žmogaus genezė* ir *Nužemintųjų generacija* neapsiriboja vien politine psichologija. Šios studijos turi ir kitų papildomų prasmų. Kudirka ir santariečiai jose traktuojami kaip reprezentuojantys platesnės visuomenės kolektyvinę emocionalumą: pirmasis – viso XIX a. pabaigos–XX a. pradžios nacionalinio išsivaduojamojo judėjimo⁵⁸, o antrieji – jaunosios lietuvių išeivių kartos jauseną⁵⁹. Tiek, kiek gilinamasi į minėtų grupių kolektyvinę emocionalumą, *Žmogaus genezės* ir *Nužemintųjų generacija* priskirtinos prie socialinės psichologijos, kuri savo apimtimi

⁵⁷ Ten pat, p. 84.

⁵⁸ Plačiau apie tai žiūrėti Noreika A., „Kavoliška Vinco Kudirkos psichobiografija“, *Sociologija. Mintis ir veiksmas* 1 (36), 2015b, p. 203–211.

⁵⁹ „Algimantas Mackus, Liūnė Sutema, mažiau Jonas Mekas kalbėjo ketvirtojo dešimtmečio generacijai. Jų galutiniai rūpesčiai nebuvo savi visai šiai kartai, bet jie išreiškė tos generacijos savitumą: jos sąmoningųjų narių pasaulėjautą ir jų moralinį jautrumą, susiformavusį veikiant egzilio patirčiai. Ir generacija savo dvasinį ryšį su šiais rašytojais – ir dar su jiems giminišku vyresniu Antanu Škėma – yra patvirtinusi gelminių imlumo jų kūrybai“, – Kavolis, 1994b (1968), p. 117.

yra gerokai platesnė už politinę psichologiją. Taip pat *Nužemintųjų generacija* turi filosofinę potekstę. Šioje studijoje Kavolis išdėsto savąją filosofinę žmogaus sampratą, kuria iš tikrųjų paremta ir jo atlikta psichologinė analizė, ir apibrėžia šios sampratos vietą integraliojo liberalizmo koncepcijoje⁶⁰.

Svarstomos temos požiūriu *Sąmoningumo trajektorijos* ir *EPOCHŲ signatūros* reikšmingos tuo, kad integralusis liberalizmas jose aptiriamas plačiame lietuvių kultūros istorijos kontekste. Į šias knygas daugelis dalykų, pasakytų *Žmogaus genezėje* ir *Nužemintųjų generacijoje*, perkeliama nepakeistu pavidalu. Turėdamas mintyje *Nužemintųjų generaciją*, Arūnas Sverdiolas rašo: „Po 20 metų pasirodžiusiose *Sąmoningumo trajektorijose*, įrašydamas savosios išeivių kartos mąstyseną į istorinį kontekstą, apibūdindamas jos vietą lietuvių kultūros modernėjimo vyksme, Kavolis galėjo pakartoti nemaža formuluočių.“⁶¹

Sverdiolas atkreipia dėmesį, kad pasikeičia kartojamų formuluočių kalba. Lyginant su *Nužemintųjų generacija*, ji tampa beasmenė⁶². Tyrinėtojas taip pat atkreipia dėmesį, kad tarp analizuojamų autorių, kurių kūryba traktuojama kaip reprezentuojanti jaunosios išeivių kartos mąstymą ir emocines jo ištakas, į pirmą vietą iškeliamas poetas Alfonsas Nyka-Niliūnas:

„Nužemintųjų generacijoje“ išeivija patiriama kaip savotiška maža tauta su savo kartomis, idėjinėmis orientacijomis ir kita kuo. Vėliau „*Sąmoningumo trajektorijose*“ (1986) Kavolis įrašė šios bendrijos, kuriai jautėsi pats priklausęs, savivokos parametrus į lietuvių kultūros modernėjimo vyksmą. Taip išplėtus tyrimo rėmus, savotišku Kavolio *alter ego* šioje knygoje tapo Nyka-Niliūnas, o ankstesniojoje juo buvo Mackus.⁶³

⁶⁰ Plačiau apie tai žiūrėti Noreika A., „Egzistencialistiniai Vytauto Kavolio liberalizmo pagrindai“, *Politologija* 3 (83), 2016, p. 41–65.

⁶¹ Sverdiolas A., „Vytauto Kavolio sociologijos filosofinės gijos“, *Athena: Filosofijos studijos* 7, 2011, p. 13.

⁶² Ten pat, p. 13.

⁶³ Sverdiolas A., „Kam literatams Vytautas Kavolis“, Karmalavičius R. (sud.), *Ištautas Kavolis: humanistica vs liberalia*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2005, p. 21.

Sverdiolo nurodytos naujovės yra ne vienintelės. Atsiranda plati lyginamoji perspektyva, todėl išryškėja, ką naujo, palyginti su kitų kartų ir laikotarpių ryškiausiais atstovais, Kudirka ir santariečiai įnešę į lietuvių kultūrą; taip pat atrandama integraliesiems liberalams gimininių sielų – „nepriklausomųjų“ iš kitų pasaulėžiūrinių stovyklų⁶⁴. Tačiau vien lietuvių visuomene lyginamoji perspektyva neapsiriboja. Pasitelkiamas ir tarpkultūrinis požiūris. Kudirka gretinamas su minėtu Milliu⁶⁵. Galiausiai, gilinantis į Kudirkos asmenybę formavusias sąlygas, nepalyginti daugiau dėmesio skiriama socialiniams, kultūriniais ir istoriniams veiksniams.

Išvados

Kavolio įsitikinimu, *grynasis liberalizmas* nuvertina emocijų reikšmę žmogaus gyvenime. Šis emocijų neigimas aiškinamas racionalistine grynojo liberalizmo prigimtimi. Teikdamas pirmenybę protui, grynasis liberalizmas emocijas atmeta kaip nesvarbias. Per visą liberalizmo istoriją nusidriekusi tradicija pripažinti emocijų vaidmenį žmogaus gyvenime mąstytojas aiškina kitos pasaulėžiūros – *romantizmo* – įtaka.

Ir praeityje, ir dabar, pasak Kavolio, savąjį emocinį ribotumą grynasis liberalizmas gali įveikti tik pasitelkęs romantinę pasaulėžiūrą, kurioje emocijoms ir jų puoselėjimui tenka išskirtinė vieta. Ši nuostata atsispindi lietuvių išeivių mąstytojui kuriant ir savąją liberalizmo versiją – *integralųjį liberalizmą*. Toks liberalizmas traktuojamas kaip tokia pasaulėžiūra, kuri liberalizmą derina su romantizmu ir taip neišsižada nei proto, nei jausmų.

Emocijų reikšmės žmogaus gyvenime suvokimas Kavoliui kyla ne iš pažinties su pamatiniais romantizmo teksta, bet ateina iš jo mokslinių tyrimų konteksto – gilinantis į froidizmo ir neofroidizmo atstovų darbus.

⁶⁴ Kavolis, 1994c (1986), p. 306–307.

⁶⁵ Kavolis, 1994d (1991), p. 465–467.

Minėtuose darbuose eksploatuojama pasąmonės idėja sudaro Kavoliui sąlygas tvirtinti, kad grynasis liberalizmas, nors sąmoningo mąstymo lygmeniu nuvertina jausmus, vis dėlto remiasi tam tikromis neįsisąmonintomis emocijomis prielaidomis. Jis esą išreiškias prieš autoritetus sukilusios asmenybės tipą.

Ne tik moksliniai įsitikinimai veikia Kavolio pasaulėžiūros formavimąsi, bet ir, atvirkščiai, pastaroji – pirmuosius. Idėja apie pasąmonines emocijas liberalizmo prielaidas lietuvių išeivijos atstovui sudaro sąlygas lituanistinėse studijose vykdyti psichologinius liberalios pasaulėžiūros ištakų tyrimus. Jis gilinasi, kokie emociniai išgyvenimai paskatino kai kuriuos lietuvių liberalus (Vincą Kudirką ir lietuvių išeivių organizacijos *Santara* atstovus) tapti integraliaisiais liberalais.

LITERATŪRA IR ŠALTINIAI

Aleksandravičius E., „Išlaisvintas liberalizmas ar posovietinis belaisvis?“, Donskis L. (sud.), *Lietuviškasis liberalizmas / 2*, Vilnius: Versus aureus, 2012, p. 15–38.

Bell M., *Sentimentalism, Ethics, and the Culture of Feeling*, Basingstoke and New York: Palgrave, 2000.

Cooper A. A., third Earl of Shaftesbury, „An Inquiry Concerning Virtue or Merit“, Cooper A. A., third Earl of Shaftesbury, *Characteristics of Men, Manners, Opinions*, Times, Cambridge: Cambridge University Press, 2000, p. 163–230.

Degutis A., „Atskirtis, įtrauktis ir ksenofilijos baigtis“, *Athena: Filosofijos studijos* 1, 2006, p. 132–148.

Degutis A., „Liberaliosios pasaulėžiūros aporijos“, *Logos* 57, 2008, p. 58–66

Degutis A., „Liberaliosios pasaulėžiūros aporijos“ [tęsinys], *Logos* 58, 2009, p. 44–53.

Degutis A., „Kaip galima liberalizmo tironija“, *Logos* 64, 2010, p. 51–61.

Degutis A., „Liberalizmas: metafizinės ištakos“, *Logos* 76, 2013, p. 47–59.

Freeden M., *Liberal Languages: Ideological Imaginations and Twentieth-Century Progressive Thought*, Princeton, Oxford: Princeton University Press, 2005.

Girvetz H. K., *The Evolution of Liberalism*, London: Collier Books / Collier-Macmillan Ltd., 1963.

Hobbes Th., *Leviathanas*, Vilnius: Pradai, 1999.

Hume D., *An Enquiry Concerning the Principles of Morals*, Sayre-McCord G. (ed.), Hume D., *Moral Philosophy*, Indianapolis and Cambridge: Hackett Publishing Company, Inc., 2006, p. 185–310.

Hume D., *Traktatas apie žmogaus prigimtį*, vertė Vanagienė J., Vilnius: Charibdė, 2007.

Hutcheson F., *An Inquiry into the Original of Our Ideas of Beauty and Virtue in Two Treatises*, Leidhold W. (ed.), Indianapolis: Liberty Fund, Inc., 2004, <<http://oll.libertyfund.org/titles/hutcheson-an-inquiry-into-the-original-of-our-ideas-of-beauty-and-virtue-1726-2004>>, 2017 05 17.

Jokubaitis A., „Liberalizmo filosofijos paradoksai“, *Problemos* 90, 2016, p. 7–19.

Kavolis V., „Moralinės kultūros: žemėlapiai, trajektorijos, įtampos“, Gasiliūnas V. (sud.), *Metmenų laisvieji svarstymai. 1959–1989*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1993a (1979), p. 173–195.

Kavolis V., *Moralizing cultures*, Lanham, New York, London: University Press of America, 1993b.

Kavolis V., *Žmogaus genezė: psichologinė Vinco Kudirkos studija*, Kavolis V., *Žmogus istorijoje*, Vilnius: Vaga, 1994a (1963), p. 11–62.

Kavolis V., *Nužemintųjų generacija: egzilio pasaulejaautos eskizai*, Kavolis V., *Žmogus istorijoje*, Vilnius: Vaga, 1994b (1968), p. 63–120.

Kavolis V., *Sąmoningumo trajektorijos: lietuvių kultūros modernėjimo aspektai*, Kavolis V., *Žmogus istorijoje*, Vilnius: Vaga, 1994c (1986), p. 121–354.

Kavolis V., *Epochų signatūros*, Kavolis V., *Žmogus istorijoje*, Vilnius: Vaga, 1994d (1991), p. 355–566.

Kavolis V., „Savojo „aš“ istorijos, socialumo žemėlapiai“, Kavolis V., *Civilizacijų analizė*, vertė Gelūnas A. ir Žiedas M., Vilnius: Baltos lankos, 1998 (1984), p. 29–151.

Kavolis V., „Nepriklausomųjų kelias“, Aleksandravičius E. ir Dapkutė D. (sud.), Kavolis V., *Nepriklausomųjų kelias: publicistikos straipsniai (1951–1965)*, Vilnius: Versus aureus, 2006a (1954), p. 40–43.

Kavolis V., „Santaros funkcija bendruomenėje“, Aleksandravičius E. ir Dapkutė D. (sud.), Kavolis V., *Nepriklausomųjų kelias: publicistikos straipsniai (1951–1965)*, Vilnius: Versus aureus, 2006b (1958), p. 508–509.

Kavolis V., *Nepriklausomųjų kelias: publicistikos straipsniai (1951–1965)*, Aleksandravičius E. ir Dapkutė D. (sud.), Vilnius: Versus aureus, 2006c.

Kavolis V., „Vincui Kudirkai prisiminti“, Kavolis V. (sud.), *Lietuviškasis liberalizmas*, Vilnius: Versus aureus, 2008a (1959), p. 19–29.

Kavolis V., „Laisvės samprata socialiniuose moksluose“, Kavolis V. (sud.), *Lietuviškasis liberalizmas*, Vilnius: Versus aureus, 2008b (1959), p. 129–154.

Kavolis V., „Moralinių kultūrų elementai“, vertė D. Bacevičiūtė, *Athena: Filosofijos studijos* 7, 2011 (1992), p. 63–77.

Noreika A., *Kultūra ir emocijos Vytauto Kavolio sociologijoje*, Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2015a.

Noreika A., „Kavoliška Vinco Kudirkos psichobiografija“, *Sociologija. Mintis ir veiksmas* 1 (36), 2015b, p. 203–211.

Noreika A., „Egzistencialistiniai Vytauto Kavolio liberalizmo pagrindai“, *Politologija* 3 (83), 2016, p. 41–65.

Ruso Ž. Ž., *Samprotavimas apie žmonių nelygybės kilmę ir pagrindus*, Rybelis A. (sud.), Ruso Ž. Ž., *Rinktiniai raštai*, vertė Skūpas L. A., Vilnius: Mintis, 1979, p. 47–133.

Slotten R., „Atsiminimai“, Kavolienė R. ir Kuolys D. (sud.), *Vytautas Kavolis: asmuo ir idėjos*, Vilnius: Baltos lankos, 2000, p. 312–318.

Smith A., *The Theory of Moral Sentiments*, Haakonssen K. (ed.), Cambridge: Cambridge University Press, 2002.

Sverdiolas A., „Kam literatams Vytautas Kavolis“, Karmalavičius R. (sud.), *Vytautas Kavolis: humanistica vs liberalia*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2005, p. 14–26.

Sverdiolas A., „Vytauto Kavolio sociologijos filosofinės gijos“, *Athena: Filosofijos studijos* 7, 2011, p. 9–27.

Šimkavičius P., „Vytautas Radžvilas. Tautos neigimu bandoma sunaikinti socialinius ryšius ir atomizuoti visuomenę“, <<http://www.propatria.lt/2017/06/vytautas-radzvilas-tautos-neigimu.html>>, 2017 10 14.

Wilson D. G., „The Concept of Conservatism“, Wilson G. D. (ed.), *The Psychology of Conservatism*, London, New York: Academic Press, 1973, p. 3–15.

Гельвѣций К. А., Об ъме, Момджян Х. Н. (сост.), Гельвѣций К. А., *Сочинения в двух томах. Т. I*, Москва: Мысль, 1973, с. 143–603.

SUMMARY

VYTAUTAS KAVOLIS' POLITICAL PSYCHOLOGY: LIBERALISM, REASON AND EMOTIONS

This article deals with the Lithuanian-American political thinker's Vytautas Kavolis' approach to the interpretation of emotions in liberalism. It is stated in his texts that pure liberalism depreciates the meaning of emotions in human life. This depreciation is explained by the rationalistic nature of pure liberalism. Preferring reason, it

dismisses emotions as an irrelevant factor in human motivation. The historical liberal tradition of the recognition of the important role of emotions in human life is attributed to influence of Romanticism, in which emotions take a central position. According to Kavolis, pure liberalism – today, as in the past – could only overcome its one-sidedness with the help of a Romantic worldview. It is argued that the thinker's understanding of the role of emotions in human life has its roots in his scientific activities – studies of Freudianism and Neo-Freudianism. It is stated that on the basis of the psychoanalytic idea of unconsciousness, Kavolis contends that pure liberalism fails in dissociating itself from emotions. They still lay in its subconscious level. Pure liberalism unintentionally expresses personality in revolt against any authority. This article explains how Kavolis' approach to the relationship of liberalism and emotions influences his whole political theory and scientific enterprise.